

Ieșirea din tranziție: Spre o nouă teorie a tranziției¹

Cătălin Zamfir*

Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română

Abstract: Sociologists, with few exceptions (Vladimir Pasti, Ștefan Buzărnescu, Elena Zamfir, Vasile Dâncu and others), have paid marginal attention to the overall transition process in Romania. We failed to explain how Romanian society is and why it is so. Until yet there is no articulated theory of Romanian society undergoing transition. Transition ideology that dominates public discourse is focused on the strategy behind the whole process. But this view is not able to explain the strong negative processes that characterized the transition, mainly the collapse of the economy and the explosion of corruption. The theory we expose here examines two strategic options on which the Romanian transition was based: immediate privatization carried out “anyhow”, even if enterprises were sold for just a penny, and the “small currency” strategy. These two policy options that have characterized the entire political transition explain a wide range of characteristics of the Romanian society in the last 25 years. They must be included in a powerful explanatory theory of Romania undergoing transition.

Keywords: transition; Romania; social theory; social indicators; social policies.

Cuvinte-cheie: tranziție; România; teorie socială; indicatori sociali; politici sociale.

Patru evaluări ale tranziției

Revoluția din 1989 a creat o nouă speranță istorică: dacă nu într-un an sau doi, cu siguranță într-un viitor apropiat România va fi o țară democrată și prosperă, apropiată de standardele occidentale. În primul document strategic, elaborat de *Comisia guvernamentală pentru elaborarea programului de tranziție la economia de piață în România*, publicat în mai 1990, se formula ca obiectiv „**chiar în cursul tranziției și nu ulterior, să se atingă un nivel comparabil cu media europeană la indicatorii sociali de bază**”².

Anul acesta s-au împlinit 25 de ani de la Revoluția din 1989. România a parcurs un proces profund de schimbări desemnat prin termenul de *tranziție*. Este momentul să facem o

evaluare a ce s-a întâmplat în acești ani, pentru a ști ce opțiuni avem pentru viitor.

Evaluarea rezultatelor celor 25 de ani de tranziție o fac actorii sociali: **specialiștii tranziției, populația**, dar și **datele** oferite de instituțiile specializate; specialiștii români din științele social-economice au considerat că este de datoria lor să publice propriile lor evaluări.

Specialiștii tranziției

Puncte esențiale ale strategiei elaborată în mai 1990 au fost complet abandonate. Dincolo de marea varietate a modului în care diferiți specialiști angajați în promovarea programului tranziției, se poate identifica un pattern general care ar putea fi rezumat astfel:

1. Direcția tranziției a fost definită corect prin **obiectivul tranziției**, realizarea unei

* Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, Calea 13 Septembrie 13, sector 5, București, E-mail: catalin.basarab@gmail.com.

societăți bazate pe democrație pluripartidistă și o economie bazată pe piața liberă și proprietate privată trebuie luată ca un dat dincolo de orice discuție.

2. Strategia/concepția tranziției a fost corectă: ceea ce s-a numit *terapia de șoc*; în punctele sale esențiale, concepția schimbării sociale a fost bună.

3. Rezultatele tranziției. Obiectivele tranziției, cu unele ezitări și distorsiuni datorită mai ales factorului uman (capacitate limitată, intervenția unor interese particulare), sunt în linii generale realizate. Un alt rezultat al tranziției este cristalizarea unei noi clase sociale, *capitaliștii*, clasă socială vitală pentru sistemul economic bazat pe proprietate privată. În plus, ne-am integrat în UE și în NATO. Putem concluda: *tranziția a fost un succes*. Avem deja o nouă structură economică, privatizată, noi instituții, în primul rând un nou tip de stat, care trebuie desigur perfecționat, o nouă configurație socială de clasă care va fi principalul motor al dezvoltării viitoare a României.

4. Costul social al tranziției. Strategia din 1990 prevedea efecte sociale negative inevitabile, dar se programa ca tranziția să se desfășoare „în condițiile unui program de protecție socială eficace a grupurilor defavorizate, unui nivel acceptabil de asigurare socială a întregii colectivități și promovării unei politici coerente, care să asigure **creșterea treptată, dar efectivă, a standardului de viață, a calității vieții**”³. Tranziția a fost altfel decât cea programată: grea, mai ales pentru populație. **Costul social** a fost apreciabil, dar **inevitabil**. Costul social nu trebuia să fie diminuat printr-o politică activă de protecție, ci acceptat ca o condiție necesară a succesului tranziției. Suferința a meritat pentru că obiectivele propuse au fost realizate. S-a supra-adăugat și asumarea unor distorsiuni care au sporit costul tranziției. La dificultățile inevitabile s-au supraadăugat și altele datorate actorilor tranziției: **o atribuire moralistă**, prostia, lenea și hoția, sau atribuite colectiv nouă, românilor („așa suntem noi români”); mai nou, clasei politice care trebuie reformată.

5. Viitorul: optimism. Odată încheiată tranziția, la care se adaugă și succesul integrării în UE și în NATO, putem fi optimiști în ce privește viitorul. Schimbările realizate oferă un punct solid pentru dezvoltare a țării.

Populația

Își exprimă opiniile sale prin mai multe mecanisme.

Din când în când, ea este chemată să exprime prin vot conducerea și programele politice. Votul politic este însă fundat pe păcatul originar al democrației: **paradoxul libertății lui Adam**. Dumnezeu l-a chemat pe Adam și i-a spus: până acum am făcut totul așa cum mi-a dictat înțelepciunea mea nelimitată; pe voi, oamenii, v-am făcut liberi de a lua decizii și responsabili pentru acestea; e timpul să-ți alegi o soție. Alege! Se pare că a fost prima alegere liberă a umanității. Dar era doar Eva. Adam a ales și Eva a crezut că a fost aleasă pentru că este frumoasă și bună gospodină. Păcatul originar al democrației stă la baza democrației actuale: populația votează liber, dar pe o grilă formulată de clasa politică: câțiva candidați, câteva partide. La încheierea votului știm câți au votat pentru un partid sau altul, pentru un candidat sau altul, dar este foarte neclar ce a stat la baza alegerii lor. Oricum aleșii cred că prin vot au primit un mandat politic clar. Istoria a demonstrat că sistemul electoral nu este suficient. Nu atât votul, ci mișcări populare, chiar revoltele populare au forțat schimbări politice majore. Adam, trăind în lumea modernă, ar putea face primul act al său cu adevărat liber, să aleagă să divorțeze sau nu de Eva.

În ceea ce privește populația, ea are încă o formă de manifestare: exprimarea *stării sale de satisfacție/insatisfacție față de lumea în care trăiește, față de direcția în care țara este orientată, cum este condusă societatea*. Ea își comunică opiniile în mediul său, dar riscul este că „acolo sus” nimeni nu le ascultă. Sociologii au imaginat un instrument alternativ al populației de a-și exprima opiniile despre problemele importante ale ei și ale țării: **sondajele de opinie**. Și sondajele de opinie oferă grile de exprimare

formulate de sociologi, dar mult mai largi și mai diverse decât votul electoral.

Iată cum evaluează populația tranziția:

Direcția tranziției: După 20 de ani de tranziție, în 2010, populația estimează direcția în care România a mers.

Tabel 1: Cum apreciați direcția în care România merge?⁴

În direcția greșită	86%
În direcția bună	10,5%

Strategia tranziției este exprimată sintetic în modul în care țara este condusă.

Tabel 2: Populația este solicitată să evalueze modul în care este condusă țara (procente):

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2003	2006	2010
Proastă / foarte proastă	19	33	43	43	38	37	45	37	62	77	46	49	80
Bună / foarte bună	40	22	20	18	21	26	21	22	9	6	19	17	4

Datele ICCV oferă o imagine a dinamicii evaluărilor făcute de populație în perioada 1990-2010. În primul an al tranziției, 1990, conducerea a fost investită cu încrederea de a concepe strategia schimbărilor sociale, deși îndoieli și rezerve au existat de la început. Cei mai mulți (40% față de 19%) au considerat că țara a fost condusă bine. Din al doilea an al tranziției, 1991, populația își schimbă evaluarea: opțiunile politice sunt evaluate predominant negativ, ajungându-se în 2010 la un larg consens: 80% consideră conducerea a fi proastă sau foarte proastă.

Rezultatele tranziției: rezultatele schimbărilor sociale ale tranziției sunt apreciate de majoritatea populației a fi negative.

Tabel 3: Cum apreciază românii schimbările din societatea românească de după 1989⁵

	2010
Negativ	54%
Pozitiv	13%

Prosperitatea sperată nu a fost realizată: 65% din populație se situează în sărăcie sau la limita sărăciei. Costul social a fost foarte mare.

Tabel 4: Cum estimați veniturile în raport cu necesitățile (2010)

Nu ajung pentru strictul necesar	31%
Ajung numai pentru strictul necesar	34%
Ajung pentru un trai decent	26%
Cumpărăm unele obiecte scumpe dar cu efort	9%
Reușim să avem tot ce ne trebuie fără eforturi mari	0%

Rezultatul este o societate mai echitabilă: decisiv NU.

Tabel 5: Credeți că în România diferențele dintre venituri sunt:

Mari sau mult prea mari	91%
Normale	5%
Mici sau prea mici	3%

Calitatea vieții politice este estimată a fi foarte scăzută: 86%; 2% sunt mulțumiți și niciunul nu este foarte mulțumit.

Viitorul, perspectivele țării: domină pesimismul.

Tabel 6: *În raport cu prezentul, peste 10 ani, situația României va fi⁶:*

	1994	1999	2006	2010
Mai proastă	23%	44%	30%	52%
Mai bună	66%	39%	48%	20%

Populația dă o evaluare a întregului proces de tranziție accentuat negativă, atât în ce privește concepția derulării sale, cât și a rezultatelor ei.

Datele

Indicatorii social-economici produși de instituțiile publice exprimă o altă evaluare a rezultatelor tranziției. Ele sunt foarte diferite de cele propuse în 1990.

Performanța economiei

În ultimii 25 de ani, imaginea globală este mai degrabă de stagnare: o creștere economică la limita de jos a modestului, plasându-se în final undeva la 20% față de 1989, mici creșteri întrerupte de trei crize majore: 1991-93, 1997-99 și 2008-2012. De abia în 2004 s-a atins nivelul economiei din 1989 pentru ca doar după patru ani să intre într-o nouă criză (Zamfir, Stănescu și Ilie, coordonatori, 2010).

PIB 1989 = 798 miliarde lei.

PIB 2010 = 948 miliarde lei, în prețuri 1989.

Creștere economică în 21 de ani: 19%, deci o creștere economică medie anuală cu mult sub 1%. După 2010, au urmat câteva procente în minus, apoi recuperate parțial cu câteva procente în plus.

Potrivit estimărilor Fondului Monetar Internațional (FMI), **România a înregistrat în 2013 un PIB pe cap de locuitor de 8.630 de dolari, față de 18.868 de dolari în cazul Cehiei, 17.929 de dolari în Slovacia, 13.333 de dolari în Polonia, 13.312 dolari în Croația, respectiv 13.171 de dolari în Ungaria.**

Dincolo de indicatorul PIB, a cărui semnificație poate fi discutată, imaginea economiei actuale nu pare a oferi șanse prea optimiste: o economie privatizată, dar dezorganizată în jos: o industrie distrusă greu de reconstruit, o agricultură aflată într-o stare de confuzie.

Întreaga tranziție a fost dominată de abandonul total al unei politici a creșterii economice. Singura politică a fost cea a privatizării cu orice preț și de speranță, dovedită iluzorie, că simpla privatizare în contextul unei economii mondiale, presupuse a fi binevoitoare, va pune rapid economia românească pe drumul cel bun.

Politica de încurajare a întreprinderilor mici și mijlocii, considerată ca mijlocul cel mai important al relansării economice, s-a dovedit a fi și ea mai degrabă o iluzie, în fapt susținută mai mult declarativ, decât prin măsuri coerente.

Realizăm acum, după 25 de ani, că în discursul politic nu găsim niciun program de creștere economică. Singurul obiectiv politic asumat în ultimii ani este defensiv și mai mult din rațiuni sociale: **crearea de locuri de muncă**. Ai impresia că politica economică este redusă la crearea de locuri de muncă *oricum ar fi ele*. Deficitul cronic de politică economică devine o cauză primară a dificultăților ieșirii viguroase din actuala criză.

Bunăstarea populației

Eficiența umană a economiei se exprimă cu claritate în veniturile populației. Datele indică faptul că populația a suportat din plin costul tranziției. Marea masă a populației depinde de salarii și pensii. Salariile s-au prăbușit încă din primul an al tranziției (1991), atingând în 1997 nivelul cel mai scăzut: 56,2% din valoarea lui din 1990. De abia după 17 ani de tranziție, în 2007, salariul mediu depășește cu puțin nivelul din 1990. Dar aceste date medii ascund o realitate mai dramatică. După 17 ani salariile au atins nivelul inițial al tranziției, dar nu toți salariații din 1990, ci doar jumătate dintre ei. Aproape jumătate dintre salariații din 1990 au pierdut poziția salarială, depinzând de venituri mai mici

decât salariul: de la 8,4 milioane de salariați în 1990, încă din primii ani ai tranziției, numărul salariaților aproape s-a înjumătățit și de abia în 2015 pare a depăși cu puțin 5 milioane. Cea de a doua categorie foarte importantă de venituri,

complementară cu salariul, pensiile, a suportat și mai dur costul tranziției: s-au prăbușit până la 44% din valoarea inițială în 2000, depășind cu puțin valoarea inițială de abia în 2008.

Table 7: *Dinamica câștigului salarial real (S) și a pensiei medii reale (P): 1990=100⁷*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
S	81,7	71,3	59,4	59,4	66,5	72,7	56,2	58,4	57,0	59,4	62,4	63,9
P	74,3	56,3	56,3	55,0	61,4	63,1	50,3	49,2	47,2	44,0	46,6	48,2
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
S	70,8	78,3	89,5	97,4	111,8	130,3	128,3	123,6	121,3	122,5		
P	51,6	57,7	62,3	68,1	83,6	112,1						

Creșterea, în 25 de ani de tranziție, a veniturilor salariale cu 22%, și doar pentru jumătate dintre salariații inițiali, oricum am privi-o, pare derizorie.

Dar performanțele României în raport cu celelalte state care actual compun UE? În 1990 România nu era cea mai săracă din Europa: cel puțin 4-5 state erau mai sărace.

EUROSTAT oferă date pentru 2007. Putem

folosi aceste date pentru că situația României față de acea dată nu s-a modificat semnificativ. Europa a traversat de atunci o criză dificilă care a atins România, chiar mai accentuat.

România este nu numai cea mai săracă țară din Uniunea Europeană, dar la distanță apreciabilă de toate celelalte țări. Unii politicieni par să fie bucușori că, după alte calcule, Bulgaria ar putea sta mai prost.

Table 8: *Venitul disponibil median (pe persoană echivalentă), la paritatea puterii de cumpărare, în țările membre UE în anul 2007*

Luxemburg	29.292	Slovenia	13.298
Marea Britanie	18.943	Grecia	11.577
Cipru	18.230	Malta	12.572
Irlanda	17.843	Portugalia	8.933
Olanda	17.718	R. Cehă	8.913
Germania	17.338	Estonia	6.765
Danemarca	16.958	Slovacia	6.888
Belgia	16.726	Ungaria	6.631
Franța	15.604	Lituania	5.854
Suedia	15.968	Letonia	5.594
Finlanda	15.372	Polonia	5.704
Italia	14.580	Bulgaria	3.343
Spania	13.011	România	2.942

Sursa: Eurostat, 2010, apud Stanciu și Mihăilescu, 2011

Venitul disponibil pe persoană echivalentă în țările UE în 2007 oferă următoarea imagine: Mediana pe UE poate fi considerată Spania cu 13.011 Euro. România cu 2.942 se plasează cu mult sub 60% din mediană (nivel sub care UE

consideră plasarea în sărăcie), mai precis la **23%** din mediană. Performanța umană a tranziției românești este dezastruoasă și raportată la media celorlalte 8 țări în tranziție, cu excepția Bulgariei: veniturile pe persoană în România

reprezintă, în 2007, 39,4% din media veniturilor celor 8 țări în tranziție.

Aceste date ne pun pe gânduri: nu cumva tranziția din România a fost cea mai proastă în raport cu celelalte țări foste socialiste?

Întreaga tranziție a României a fost caracterizată printr-o politică **propofit** (profitul a fost avantajat pe toate căile) și **antisalarială**. Politica salarială a fost centrată pe *politica salariului mic*, considerată un factor pozitiv pentru creșterea economică. Salariații au fost sacrificați pentru o creștere economică iluzorie. Politica tranziției a aruncat în sărăcie un segment substanțial de salariați.

Salariul minim median din cele 21 de țări UE este cel al Portugaliei, de 565 Euro. România se plasează cu mult sub mediană, la 28% din acesta. Dacă aplicăm același prag de sărăcie relativă, 60% din mediană (acesta este în 2013 de 339 de Euro), România se plasează cu un salariu minim de 157 Euro la o distanță substanțială: 46,3% din pragul de sărăcie relativă.

Tabel 9: Salariul minim median în țări membre UE, în anul 2013

	Salariul minim 2013 (SPC)
Luxemburg	1874,19
Belgia	1501,82
Olanda	1469,40
Irlanda	1461,85
Franța	1430,22
Marea Britanie	1264,25
Slovenia	783,66
Spania	752,85
Malta	697,42
Grecia	683,76
Portugalia	565,83
Polonia	392,73
Croația	372,35
Slovacia	372,35
Ungaria	335,27
Estonia	320,00

Cehia	312,01
Lituania	289,62
Letonia	286,66
Bulgaria	158,50
România	157,50

Notă: SPC - Standardul Puterii de Cumpărare (în Euro)

Sursa: Eurostat (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Wages_and_labour_costs/ro)

În 2013, salariul minim în România reprezenta 36,4% din media salariilor minime din celelalte țări în tranziție, cu excepția Bulgariei.

Opțiunea actuală a guvernării Ponta de creștere rapidă și progresivă a salariului minim, inclusiv a salariilor diferitelor categorii bugetare, este o componentă importantă a unei posibile noi strategii social-economice de relansare a României.

Cuprinderea în activitatea economică formală a populației active

Și într-o țară săracă gradul de ocupare este de regulă mare, dar o ocupare *precară*, care produce venituri modeste și fluctuante, la limita sărăciei. În România actuală, ocuparea e foarte diversificată calitativ. Indicatorul cel mai relevant pentru gradul de participare la o activitate economică capabilă să asigure un standard de viață decent este proporția de salariați din populația activă. Munca salarială acordă venituri mai ridicate decât economia nesalarială, și mai sigură. Cu munca salarială sunt asociate cele mai importante forme de asigurare socială: securitatea locului de muncă, asigurări de sănătate, pensii, ajutor de șomaj. Gradul de salarizare este un indicator fundamental al *calității vieții de muncă*.

Unul dintre costurile sociale ale tranziției este reducerea locurilor de muncă salariale.

Tabel 10: *Dinamica numărului de locuri de muncă salarială*

1990	8,4 milioane
2011	4,1 milioane

Sursa: Zamfir, C., 2013, p. 18

Reducerile cele mai importante au avut loc mai ales în domeniile cu venituri mai ridicate, industrie.

Tabel 11: *Numărul salariaților în industrie, în mii*

	1990	2010
Industrie	4.005	1.371

Sursa: Zamfir, C. (coord.), 2011, p. 8

Șansa de a obține un loc de muncă a devenit o problemă critică: în 2010, 76% dintre români estimau că posibilitatea de a obține un loc de muncă e foarte proastă sau proastă.

Tabel 12: *Cum estimează românii posibilitatea obținerii unui loc de muncă?*

	1990	2010
Proastă/foarte proastă	33%	76%
Satisfăcătoare/foarte bună	51%	23%

Sursa: Mărginean și Precupețu (coord.), 2011

Inegalitate/egalitate, polarizare socială

Un alt cost social al tranziției este creșterea inegalității sociale.

În perioada tranziției, în România de la un nivel scăzut al indicelui Gini de **24** în 1989 s-a făcut un salt la **35** în 2009, față de **30** media UE. Nivelul inegalității în România este caracteristic țărilor subdezvoltate.

Și în ultimul deceniu, inegalitatea socială a cunoscut o creștere care poate fi caracterizată a fi explozivă. Să luăm un alt indicator standard al inegalității: raportul dintre veniturile celor mai

bogați 20% față de cei mai săraci 20%. Raportul era în 2000 de **4,5** și a crescut în 2008 la **7**.

Politica salarială a devenit și ea un mecanism al polarizării sociale. Dacă în România salariul mediu cunoaște o creștere modestă în 2013 față de 1989 (**120%**), salariul minim se depărtează de salariul mediu, deprecindu-se față de 1989: **82%** din nivelul inițial.

La toți indicatorii de inegalitate socială, România se plasează pe primul sau al doilea loc din Europa, după Lituania.

Și politic România se depărtează de Europa: un obiectiv important ale construirii Uniunii Europene este limitarea progresivă a inegalității sociale. În România, mulți lideri politici consideră inegalitatea ridicată ca un cost inevitabil, chiar ca un indicator al succesului tranziției, de sănătate motivatorie.

Politica fiscală din ultimii 10 ani este generatoare de creștere a inegalității: o fiscalitate regresivă.

Tabel 13: *Indicele Gini*

România	1989	24
	2009	35
UE 27	2009	30
UE	2011	30,7
Cel mai scăzut: Norvegia, Slovenia și Suedia	2011	Mai puțin de 25

Notă: România se situează pe penultimul loc în UE, cu excepția Letoniei.

Sursa: Zamfir, C. (coord.) 2011, p. 54;

<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=210884>

Importanța statului

În perioada tranziției era inevitabil că statul și-a schimbat substanțial funcțiile. Amploarea intervenției sale într-o perioadă de schimbare socială profundă nu poate să se reducă, ci chiar să crească: în restructurarea întregii societăți, dar și în echilibrarea bunăstării.

În întreaga perioadă a tranziției, politica în România a fost cea a *statului mic*.

Tabel 14: *Cheltuielile publice ale României ca pondere în PIB (2009)*

România, cel mai scăzut din UE	40,4
Cel mai ridicat nivel în UE	58,6

Tabel 15: *Cheltuielile publice ale României ca pondere în PIB (2009)*

Cel mai scăzut nivel din UE	40,4
Cel mai scăzut nivel din UE – Lituania	27,3%
Cel mai ridicat nivel	58,6
Cel mai ridicat nivel în 2012 Danemarca	50,2
România 2012	Sub 30%

Sursă: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_finance_statistics/ro; pondere în PIB a veniturilor din principalele categorii de impozite și contribuții sociale

Paradoxul României: deși statul este cel mai 'mic' din Europa, politica românească până recent a fost orientată spre reducerea și mai mult a acestuia.

Gradul de implicare publică în echilibrarea bunăstării

Obiectivul principal al politicilor sociale este să reprezinte ele însele un producător de bunăstare colectivă (în principal educație și sănătate; să promoveze ocuparea), dar și să echilibreze distribuția bunăstării colective și să reducă sărăcia.

Discursul public avansează aproape constant estimarea că statul social consumă în România excesiv de mult din buget. În consecință, el trebuie drastic redus. În realitate, cheltuielile sociale reprezintă partea cea mai mică din buget, față de celelalte țări europene. Politica actuală mărește astfel decalajul față de celelalte țări europene.

Tabel 16: *Cheltuielile sociale ca procent din cheltuielile publice, 2007*

România	37
Media UE 27	56
Ungaria	47
Slovacia	46
Cehia	44
Polonia	43
Bulgaria	41

Sursa: Zamfir, C. (coord.), 2011

Tabel 17: *Cheltuielile pentru protecție socială (pensii, sănătate, șomaj, asistență socială) ca pondere în PIB, 2007*

România	12,8	17,6% -2010
Nivelul cel mai ridicat (Franța)	30,5	33,8%
Media celorlalte 6 țări foste socialiste	18,6	
Media UE		30%

Sursa: <http://www.zf.ro/business-international/romania-este-pe-ultimul-loc-in-ue-dupa-ponderea-in-pib-a-cheltuielilor-pentru-protectie-sociala-10353366>

Subfinanțarea relativă apare în toate domeniile sociale. Deși, de exemplu, liderii politici se tot plâng constant că pensiile presupun cheltuieli prea mari, în fapt datele arată că ele sunt mult mai mici decât în celelalte țări în tranziție.

Tabel 18: *Cheltuielile pentru protecție socială (pensii, sănătate, șomaj, asistență socială) ca pondere în PIB, 2007*

România	12,8
Nivelul cel mai ridicat (Franța)	30,5
Media celorlalte 6 țări foste socialiste	18,6

Tabel 19: *Cheltuielile publice pentru pensii ca pondere în PIB, 2007*

România	6,4
Media celorlalte 6 țări foste socialiste	9,0

Țările vest-europene au inventat, în condițiile dificile lăsate de cel de al Doilea Război Mondial, conceptul de *stat social* și și-au menținut această orientare. UE a conferit statului social o nouă dimensiune, introducând un concept-obiectiv politic prioritar: reducerea excluziunii sociale și promovarea incluziunii sociale.

În contrast cu politica UE, unele guvernări în România au avut ca obiectiv prioritar reducerea la minimum a funcțiilor sociale ale statului. În mod special asistența socială este ținta reducerii drastice, pe motivul că el este prea mare și viciat de abuzuri, de el beneficiind mulți care de fapt nu merită, fără a se furniza însă date statistice, cu excepția unor exemple. Tema combaterii excluziunii sociale/promovării incluziunii sociale nu mai este prezentă decât accidental în discursul politic.

În ultima perioadă, politica românească a fost constant orientată spre reducerea suportului social, sub standardul unei mai bune focalizări: *reducerea prin focalizare*.

Serviciile sociale fundamentale – învățământ, sănătate, poliție – au fost supuse constant mesajului politic de decredibilizare și unor măsuri continue de reorganizare prin reducere, cu efecte distructive.

Ponderea săracilor în populație

Tranziția s-a caracterizat printr-o explozie a amplitudinii și gravității sărăciei în România. Ca efect al căderii economiei, dublată de accentuarea polarizării economice și de deficitul de protecție socială, sărăcia s-a extins. Este în special șocantă apariția și creșterea comunităților confruntate cu o sărăcie extremă, de tipul celor dezvoltate în jurul gropilor de gunoi.

Indicatorul sărăciei relative, utilizat de Uniunea Europeană, este mai puțin relevant pentru țările cu un grad ridicat de sărăcie, el

indicând mai mult inegalitatea, decât sărăcia propriu-zisă. Când analizăm datele oferite de UE trebuie să ținem seama că ele oferă o imagine mai roză a situației țării noastre: în România, **sărăcia absolută tinde să fie mai ridicată decât sărăcia relativă**⁸.

Tabel 20: *Sărăcia relativă (sub 60% din venitul median), 2010*

România	30,6%
Media UE	23,2%
Finlanda, cel mai scăzut nivel	13,8%

Sursa: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics/ro

Ceea ce diferențiază dramatic România de toate celelalte țări este riscul de sărăcie a persoanelor care muncesc, rezultat al politicii salariale. Ca efect cumulat al tuturor politicilor social-economice, munca nu garantează un standard decent de viață, extinzându-se riscul sărăcirii și în zona segmentului activ al populației.

Tabel 21: *Sărăcia persoanelor care muncesc, pondere din persoanele angajate (2007)*

România	18
Media UE 27	8
Bulgaria	8
Cehia	3

UE își propunea o reducere până în 2020 a săracilor cu 20 de milioane. Și România a formulat un obiectiv similar. Nu e clar cum ar putea să-l atingă. De atunci, preocuparea politică de a reduce sărăcia și excluziunea socială a trecut pe un plan secund, până la a dispărea complet în anii 2008-2011. În repetate rânduri, discursul politic al guvernării din acei ani lansa ca explicație a sărăciei, „lenea” populației, și ca singură soluție la nemulțumirile în creștere, migrația.

În condiții de criză economică severă, asistența socială, instrumentul public de limitare

a efectelor de sărăcire severă, este supusă unei politici de decredibilizare și compresie. Bugetul pentru 2012 prevedea o reducere și mai importantă a finanțării asistenței sociale de la 2,8% din PIB la 2%. În fapt, asistența socială propriu-zisă este de sub 1%, restul fiind dedicat suportului pentru mamele salariate pentru îngrijirea copiilor.

Grad de democrație/autoritarism

Și în evaluarea sistemului politic ne confruntăm cu o discrepanță șocantă. Pe de o parte, constatăm că avem structuri instituționale standard pentru orice democrație occidentală: pluripartidism, parlament, alegeri. Specialiștii tranziției consideră că avem democrație, deși, din motive greu de explicat, nu funcționează bine.

Populația are însă, după cum am văzut, o opinie mai dură: 91% consideră că nu au nicio influență asupra modului în care este condusă țara.

Cum explicăm această discrepanță? Cred că pentru asta trebuie să adoptăm teoria lui Marx. El argumenta că procesul politic este mai puțin explicabil prin formele legale, ci prin structura reală de putere a societății civile: grupurile sociale interne și externe și relațiile dintre ele sunt aflate într-un joc complex și rezultatul acestuia dă profilul procesului politic.

Dincolo de opiniile populației, câteva fapte relevante pentru succesul/insuccesul democrației românești.

2012 a fost anul în care populația a decis că doar votul electoral din 4 în 4 ani nu este suficient. A ieșit în stradă și protestul ei a forțat schimbarea guvernării. Majoritatea reală (7,4 milioane față de un segment nesemnificativ care a avut o altă părere) a votat pentru demiterea președintelui, considerat a fi frâna principală în calea ieșirii din situația dezastruoasă a României. Voința populației, exprimată democratic prin vot, a fost însă desconsiderată. Occidentul avea o altă părere și a impus-o României. Președintele însuși a încălcat principiul fundamental al funcției sale constituționale: să asigure respectarea cu stricteteț

a voinței poporului. El a chemat, nu la vot, ci să stea acasă, să nu-și exprime opțiunile sale. A fost un act politic cred unic într-o democrație modernă. Mai mult. A ignorat voința zdrobitoare a majorității reale, refuzând să-și dea demisia de onoare constituțională. Clasa politică a dovedit și ea lașitate anticonstituțională, acceptând cu resemnare, printr-o sofisticărie juridică, anularea voinței populației.

Votul din 2014, dincolo de controversele referitoare la semnificația lui, a fost clar că a exprimat o nemulțumire față de realizarea mandatului de schimbare acordat în 2012, estimată ca insuficientă. A fost mai degrabă un vot negativ și o speranță pentru altceva. Și iarăși Eva a crezut că a fost aleasă pentru că e frumoasă și că i s-a acordat un mandat ferm de a găti tot ce-i trece prin minte. Istoria neînțeleasă se repetă.

Iulian Stănescu limpește răspunsul la întrebarea cine ia deciziile fundamentale în democrația românească, cine beneficiază și cine va suporta costurile⁹. Citez pe larg pentru că formulările sunt extrem de clare.

Programul ieșirii din criză în 2010 este centrat pe un împrumut masiv de 20 miliarde Euro și de condiționalități complementare. ”Inițiativa constituirii unei platforme colective de acțiune nu a aparținut statelor, ci... organizațiilor financiare internaționale, BERD și FMI, precum și Comisiei Europene... Statele occidentale au avut un rol semnificativ în stabilirea cadrului de acțiune și de coordonare politică a procesului... Principalul partener al instituțiilor financiare internaționale și CE a fost capitalul financiar vest-european... reprezentării statului român nu au avut o poziție proactivă, ci una pasivă față de deciziile luate” (p. 313).

Cum s-au distribuit beneficiile împrumutului?

„Pentru capitalul străin, filialele bancare din România au fost puse la adăpost... O parte importantă a celor 20 de miliarde necesare susținerii balanței de plăți externe se întorceau către băncile occidentale... O altă parte revenea producătorilor industriali vest-europeni, prin vânzările de bunuri de consum... În fine, profiturile companiilor străine... puteau fi repartizate.

Pentru capitaliștii autohtoni, a fost înlăturat unul dintre cele două mai mari pericole: inflația, respectiv creșterea impozitelor directe” (p. 314).

Pentru populație: „acordurile înseamnă o notă de plată în plan social prin scăderea veniturilor reale, șomaj, sărăcie provocate de ajustările structurale și austeritatea bugetară”. Evident, tot în sarcina populației revine „rambursarea împrumuturilor contractate în 2009-2010” (p. 314).

Integrarea europeană, pe lângă beneficiile scontate, a avut și efecte care nu pot fi ignorate: „a însemnat și prezența dominantă a capitalului străin la nivelul înălțimilor de comandă ale economiei. În această situație, interesele acestuia nu aveau cum să nu fie acomodate, fiind un element definitoriu al structurii și funcționării puterii în România” (p. 314).

Democrația românească există la nivel instituțional, dar conținutul său real este cu totul altul decât în Occident. Ce șanse are, în aceste condiții, democrația românească să funcționeze ca în țările occidentale puternice?

Rolul științei în ghidarea tranziției

Chiar imediat după Revoluție, în mediul intelectual s-a pus cu acuitate întrebarea în ce direcție va trebui România să meargă?

Noul climat politic a fost dominat de două orientări care au generat încă din ianuarie 1990 un conflict politic.

În primul rând, segmentul puternic al tehnocrațiilor, care ocupau sistemul administrației publice și a sistemului economic, a lansat o viziune fundată pe două principii: *consensul* (se pornea de la o stare de fapt, populația era în cvasitotalitatea ei anti-ceaușistă și necomunistă) și *deschiderea* la cristalizarea împreună, în timp, a unui program de schimbare socială. Modelul societăților occidentale era dintotdeauna pentru România o alternativă dezirabilă la comunismul impus de sovietici. Pentru cvasitotalitatea populației comunismul era de domeniul trecutului.

Cea de a doua orientare a fost promovată de grupuri politice radicale rămase din partidele politice istorice, desființate de comunism. Mulți

dintre ei considerau că au un drept istoric de a prelua conducerea, au competența necesară pentru a reintroduce capitalismul; comunismul era considerat ca o realitate politică prezentă care trebuia combătută activ. Ei s-au văzut copleșiți de masa de tehnocrați care au preluat puterea. Politic, partidele istorice au promovat suspiciunea că tehnocrația este dominată de o mentalitate comunistă.

Ianuarie 1990 a fost dominat pe de o parte de procesul de reconstrucție instituțională necesară, dominat de „tehnocrații” care preluaseră inițiativa politică, pe de altă parte, de grupurile politice provenite din fostele partide istorice care, în stradă, promovau în lupta pentru putere un program radical anticomunist.

Strategia Postolache. În acest climat tensionat, profesorul Tudorel Postolache a avut o inițiativă care a oferit o clarificare a perspectivei României, totodată detensionând substanțial climatul politic. Pe 27 februarie 1990 s-a înființat *Comisia guvernamentală* cu misiunea de a elabora *Programul economic al Guvernului de tranziție către o economie de piață*. Programul urma să fie realizat de „specialiști din unitățile economice, institute de cercetare și proiectare, din învățământul superior, precum și de la ministere și celelalte organe centrale”¹⁰, însumând peste 1.200 de specialiști. Profesorul Tudorel Postolache a obținut totodată, lucru foarte important politic, și acceptul de principiu al liderilor din partidele istorice. *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* a fost lansată în **mai 1990**. Ea conținea principalele opțiuni politice și un plan de implementare a *Strategiei*: eșalonarea principalelor măsuri care urmau să fie adoptate în 1990-1992 și un set de 41 de legi, esențiale pentru implementarea noului program: 1990-1991.

Strategia Postolache a lansat o nouă coaliție națională între tehnocrați și oameni de știință. Au fost antrenați în elaborarea acestei Strategii și sociologii. O parte substanțială a acesteia a fost acordată *Cadrului general al politicii sociale* care conținea principii, direcții și obiective de realizat în orizonturi de timp precizate.

Pentru prima dată, *Strategia* conține discuții asupra **opțiunilor strategice alternative** ale programului de schimbare a României, propunând o direcție. În dezbateră „terapii de șoc” sau a „tranziției graduale de durată” s-a propus: „Strategia pentru care optăm ar putea fi definită ca o tranziție graduală **efectuată în ritm rapid** și în cadrul căreia implementarea mecanismelor juridice și economice strict necesare funcționării economiei de piață să se facă în mod accelerat (în cel mult 2-3 ani – cu asigurarea unei protecții sociale corespunzătoare a întregii colectivități).”¹¹

Sociologia primea, în viziunea *Strategiei*, un rol important în lansarea noii concepții a tranziției: politica socială „nu trebuie să fie strict reactivă, defensivă, ... ci și **constructivă, orientată spre crearea condițiilor pozitive ale creșterii calității vieții.**” (pag. 22).

După cum se poate vedea, *Strategia Postolache* parțial corespundea strategiei tranziției promovată ulterior, dar se diferențiază substanțial în puncte importante. Pe fondul comun – crearea unei economii de piață – opțiunea *Strategiei Postolache* conținea trei puncte distincte.

* Nu terapia de șoc, ci o tranziție graduală, dar fundată pe crearea rapidă a cadrului legal-instituțional al noului sistem (2-3 ani); și o tranziție social protejată.

* *Strategia* promova o nouă coaliție dintre specialiștii din sistemul politic administrativ și cercetarea științifică națională din instituțiile de cercetare și din sistemul universitar. Această coaliție națională avea sarcina nu numai de a propune o strategie a tranziției, dar și să asigure coordonarea și monitorizarea tehnică-științifică a întregului proces.

* Era totodată și o nouă viziune asupra practicii politice: se promova o strategie *deschisă spre viitor*, produsă printr-un proces democratic de participare a tuturor specialiștilor din România. Construirea unei „**economii naționale**” va trebui să ia în considerare mulțimea factorilor concreți, sociali, culturali, istorici, psihologici. „Încercarea de a elabora imaginea în detaliu a economiei de piață românești sau de a importa *in*

toto un „model” anume, din alte spații naționale, nu se justifică.”¹²

Am citat masiv din *Strategia* pentru că putem înțelege mai bine climatul intelectual-politic al primelor luni de după Revoluție.

Spre sfârșitul anilor '90 și mai ales în '91 au început să se manifeste reacții negative față de *Strategia*, care au avut ca rezultat împingerea Programului Postolache în uitare.

Reacția negativă față de *Strategia* este ciudată pentru că, pe fond, ea nu era diferită de programul ulterior al tranziției. Explicația stă în trei diferențe care s-au dovedit foarte importante. În primul rând, lansarea discuției asupra *alternativelor* de dezvoltare socială inițiată de *Strategia* a fost înlocuită de un program unic al tranziției considerat ca singura posibilitate „normală” de dezvoltare. În al doilea rând, înlocuirea *coaliției politice-științifice naționale*, cu o *coaliție politică-instituțiile mondiale*. În al treilea rând, înlocuirea căutării unei căi adaptate condițiilor concrete, cu preluarea *in toto* a modelului promovat de instituțiile internaționale.

Procesul de rupere a colaborării științei cu politicul este foarte clar în cazul sociologiei. Prin vocația sa, sociologia a intenționat să se angajeze în conceperea unui nou tip de societate. Dar realitatea politică i-a luat-o înainte. Politic, prioritar a fost preluarea modelelor instituțiilor politice occidentale și liberalizarea economiei, complementar cu privatizarea ei, prin preluarea modelelor elaborate mondial.

În primii ani ai tranziției, sociologii au fost angajați în două domenii: politicile sociale și reforma sistemului de educație și cercetare.

În principal, sociologia românească a optat să fie o știință instrumentală a construirii noii societăți.

Cu puține excepții, tematica macrosocială a sociologiei nu a asimilat modelul ideologic al tranziției. Sociologia a optat, în puținele lucrări dedicate procesului global de schimbare a României, mai degrabă pentru o perspectivă critică, ulterior, încercând să descifreze căile de ieșire din criza cronică a României. În tratarea problemelor macro ale României, sociologia

românească s-a trezit într-o competiție fără șanse cu marile instituții internaționale.

O concluzie. Putem caracteriza societatea românească ca rezultat al celor 25 de ani de tranziție astfel: *o societate sărăcită dominată de grave inegalități, bazată pe o economie dezorganizată, tendințe de manifestări autoritariste sub forma unei democrații inoperante, intervenții politice de tip vasal a unor forțe externe.*

Populația a suferit costul tranziției, dar nu a fost un cost inevitabil pentru o tranziție de succes, ci un cost datorat unei strategii prost concepute.

O nouă teorie a tranziției românești¹³

Nucleul structural explicativ al societății românești în tranziție

De unde trebuie să pornești pentru a crea o teorie explicativă a unei societăți în tranziție? Pentru a construi o teorie a unei realități sociale deja existente, rezultat al unui proces „natural” de formare, trebuie să identifiți logica sistemului existent, independent de programele/intențiile actorilor din sistem.

Tranziția însă este o realitate rezultată a implementării unui *program de schimbare*. Nu poți să construiești o teorie explicativă a tranziției dacă nu pornești de la identificarea acestui program de schimbare.

Teoria dominantă a tranziției se fundează pe un *nucleu structural explicativ* centrat pe **obiectivele** tranziției (**teorie-obiectiv**). Programul tranziției are trei obiective de implementat.

Sistem politic pluripartidist-parlamentar.

Privatizarea proprietății publice.

Economia liberă de piață.

Acest nucleu structural explică profilul societății produse în procesul tranziției: ea este un sistem social într-un grad avansat de realizare a acestor obiective. Problema *teoriei-obiectiv* este că oferă o imagine simplificată a realității sociale, multe fenomene care compun

tranziția rămân complet neexplicate (**reziduuri neexplicate**): căderea economiei, un stat cronic subfinanțat și, în prezent, suntem șocați de amploarea corupției. Tentația *teoriei-obiectiv* este de a considera aceste fenomene ca fiind *externe* logicii tranziției, datorate unor factori de regulă individuali (*atribuire morală*): oamenii sunt leneși și indolenți, hoți, incapabili; *așa suntem noi românii*, reminiscențele mentalității comuniste; mai recent, o clasă politică coruptă.

Propun aici completarea *teoriei-obiective* cu un al doilea palier cu includerea opțiunilor strategice: o **teorie-strategie**.

Nucleul explicativ-strategie, care cuprinde un complex teoretic din două componente strategice, poate explica structural o gamă largă de caracteristici ale tranziției.

Privatizarea rapidă, „cu orie preț”.

Politica statului mic.

Privatizarea rapidă și statul mic sunt *fapte*: ambele au fost opțiuni politice explicite încă de la începutul tranziției. Aceste două opțiuni strategice explică profilul statului în procesul tranziției.

Profilul statului în procesul tranziției: ipoteza statului neofeudal

Profilul statului este determinat de rolul său în colectarea resurselor financiare și redistribuirea acestora, în administrarea bogăției publice.

În mod curent se consideră că statul românesc actual este de *tipul statului capitalist occidental*, dar imperfect, aflat într-un proces normal de implementare a lui, cu distorsiuni provenite din calitatea individuală a actorilor politici. În mare măsură, structurile instituționale ale statului reprezintă preluarea patternului statului occidental. Această „teorie a statului capitalist occidental” s-a dovedit însă a avea o capacitate limitată de a explica realitatea complexă a sistemului politic românesc.

Ipoteza mea este că statul român actual are un profil distinct determinat atât de modelul

occidental de stat, la care se adaugă însă **funcțiile** specifice ale statului în procesul tranziției.

Statul capitalist occidental (european) este fundat pe un sistem politic pluripartidist, parlamentar și vot universal. Substanța sa este de a exprima *structura social-economică a unei societăți capitaliste* produsă nu prin implementarea unui proiect global, ci construită, din aproape în aproape, timp de câteva secole.

În centrul său stă mecanismul de colectare și redistribuire a resurselor produse **actual** de economie. Economia privată produce veniturile, care sunt *distribuite primar* sub forma profiturilor și salariilor. Economia este producătorul *bogăției*. Statul preia o parte din veniturile produse de economie (impozite și contribuții) și le **redistribuie** în interesul întregii colectivități. În primul rând prin programele de interes colectiv (construcții de interes public, educație, sănătate, asistență socială, activități culturale, cercetare științifică, securitate colectivă și individuală). O altă parte din aceste venituri sunt utilizate pentru o reechilibrare a bunăstării, în primul rând pentru susținerea suplimentară a familiilor cu copii, persoanele cu dizabilități, dar și pentru a aduce grupurile sociale aflate în deficit de venituri la un nivel minim considerat ca acceptabil. Statul conține totodată un sistem de **asigurare colectivă în fața riscurilor sociale**: boală, dizabilitate, bătrânețe, pierderea locului de muncă, catastrofe naturale. Funcțiile sociale ale statului reprezintă substanța a ceea ce se numește curent *stat social*. Statul capitalist occidental nu produce el însuși bogăție, ci redistribuie bogăția/veniturile produse **actual** de economie. Statul capitalist nu îmbogățește un grup sau altul, ci echilibrează bunăstarea.

Și în preluarea resurselor din economie statul are un rol de *echilibrare socială*: preia mai mult de la segmentele mai prospere (impozitul progresiv), de la cei activ economic, de la cei care au deja educație, de la cei sănătoși, de la familiile care nu au copii, pentru a compensa deficitele celor care nu au un loc de muncă, tinerii la începutul vieții lor, cei înaintați în

vârstă, cei care se confruntă cu probleme de sănătate, cu probleme de dizabilități, familiile cu mulți copii.

În economie, statul se angajează în asigurarea condițiilor creșterii economice, inclusiv în relațiile externe, de susținere a companiilor naționale.

Importanța rolului statului modern poate fi estimată dacă luăm în considerare faptul că el utilizează aproape o jumătate din PIB, în unele țări chiar mai mult.

La marginea sistemului capitalist, trebuie notat și un alt tip distinct de stat: **statul capitalist vasal**. În discursul occidental dominant se sugerează insistent că în țările „în curs de dezvoltare” statul este unul de tip capitalist occidental, dar și el în curs de dezvoltare. Mulți specialiști consideră că de fapt, în țările subdezvoltate, statul are un profil distinct: un stat capitalist slab, la marginea sistemului capitalist, supus puterii marelui capital din țările dezvoltate: un stat vasal.

Statul tranziției

Profilul statului în tranziție este rezultatul confruntării și al oscilației între trei tendințe structurale. Prima, formulată explicit în programele care guvernează tranziția, implementarea modelului statului capitalist occidental. A doua, reforma întregii societăți, o funcție cu totul nouă, statul ca instrument al schimbării societății comuniste, în primul rând transformarea sistemului economiei socialiste, dar și a celorlalte sfere ale societății. În fine, statul este expresia noii structuri sociale, supus presiunilor noilor grupuri de putere. Presiunea grupurilor de interes se desfășoară în toate societățile dezvoltate, dar un stat puternic poate limita substanțial exercitarea acestora. Un *stat mic* și *slab* este ușor victima grupurilor de putere.

Statul tranziției, pe lângă funcțiile standard ale oricărui stat modern capitalist, îndeplinește *patru funcții distincte*:

Privatizarea economiei este funcția centrală a statului în perioada tranziției: transferul

proprietății economice din proprietatea publică în proprietate privată.

Retrocedarea proprietăților naționalizate în perioada comunistă sau chiar anterioară.

Reforma legislației și a sistemului juridic.

Reforma instituțională. Principalele sectoare publice au fost supuse unor programe de reformă: educație, sănătate, securitate, administrație etc.

Realizarea acestor funcții, mai ales a mecanismelor privatizării, a generat o cu totul altă configurație social-economică decât cea așteptată.

Statul tranziției se deosebește structural de statul capitalist standard în special prin *rolul său în distribuirea/redistribuirea resurselor economice și a bogăției acumulate*.

Statul capitalist clasic redistribuie resursele „de sus în jos”: preia resursele, mai accentuat de la cei mai prosperi și le redistribuie în interesul masei comunității, inclusiv în sprijinul celor care se confruntă cu diferite tipuri de dificultăți.

Statul feudal redistribuie resursele „de jos în sus”: preia de la masa comunității (mai ales de la țărani și de la comunitățile vasale) și le redistribuie spre vârful societății (clasa feudală). Statul feudal nu echilibrează, ci creează bogăția la vârf.

Statul tranziției, spre deosebire de statul capitalist clasic, este un stat bogat, deținător al unei mari proprietăți acumulate în perioada comunistă. Misiunea sa este de a distribui proprietatea publică acumulată prin *privatizare* și *retrocedare*. Ca și statul feudal clasic, prin procesul de redistribuire a proprietății publice, el este *creator al clasei bogate*. Spre deosebire de statul feudal, el nu preia bogăția, ci o deține. În acest context am formulat *teoria statului tranziției ca stat neofeudal*.

Privatizarea

Privatizarea urma să fie realizată cu respectarea a două condiții:

1. Obiectivul trebuia să fie o **privatizare pentru dezvoltare/creștere economică**. Se presupunea că o întreprindere privatizată va

fi organizată și condusă mult mai eficient. Ea va atrage totodată investiții private. Pe ansamblu, economia privată va fi imediat mai prosperă. Contractele de privatizare sunt foarte elaborate, prevăzând de regulă etape și controale ale asigurării creșterii economice ulterioare privatizării. În *Strategia* adoptată în 1990 se prevedea o creștere anuală a PIB în ritm mediu anual de cel puțin de 3,7-3,8% „concomitent cu mari mutații în structura pe ramuri și creșterea eficienței întregii economii naționale.”¹⁴

2. **Legalitatea procedurală:** privatizarea va fi selectată prin competiție transparentă, în funcție de capacitatea solicitantului și a programului postprivatizare oferit; contractul de privatizare conține multe condiții asiguratorii promovării interesului colectivității.

Strategiile de privatizare au creat marea diferență. Legalitatea procesului urma să fie asigurată de un control legal accentuat. Se aștepta că vor fi acte ilegale (corupție), dar amploarea lor urma să fie strict limitată de un control prioritar.

La aceste condiții procedurale, procesul de privatizare a fost dominat de o opțiune politică strategică: *privatizarea rapidă*. Pentru a asigura susținerea procesului de privatizare se utiliza metoda planurilor decise politic în acord cu Banca Mondială; performanța politică a tranziției de regulă este evaluată prin rapiditatea privatizării.

Statul s-a aflat însă de la început în fața unei dileme: pe de o parte obiectivul privatizării rapide, pe de altă parte, dificultățile de a găsi oferte de privatizare care să asigure privatizări de succes, la care se adăuga complexitatea procedurală și presiunea grupurilor de interes cu riscul de a întârzia/bloca întregul proces.

Politic, **privatizarea rapidă a primit o prioritate absolută**, forțând inevitabil legalitatea procesului, trecut pe plan secund, cât și obiectivul dezvoltării economice prin privatizare. Privatizarea rapidă s-a dovedit a fi caracterizată *prin distrugere, nu prin creștere; de o toleranță ridicată la ilegalitățile privatizării, generatoare prin aceasta de corupție*.

Ideologia privatizării rapide a fost susținută de ideologia *terapii de șoc*, ca singura soluție a unei tranziții de succes, opusă unei privatizări etapizate: celebra metaforă a pisicii, mai bine o tai dintr-odată, decât pe bucăți. Ideologia privatizării rapide s-a exprimat în formulări des utilizate: „*privatizarea și pe un leu*”, „*privatizarea oricum*”.

Prioritatea absolută acordată privatizării *oricum* a fost justificată printr-o atitudine global negativă față de structurile economice moștenite, exprimată prin celebra formulare a prim-ministrului din primii ani ai tranziției: *industria românească este un maldăr de fier vechi*.

Privatizarea rapidă se funda pe presupuziția că noul proprietar își va putea spori profitul doar prin dezvoltarea întreprinderii, ea va oferi noi oportunități atractive de investiții. În fapt, noua proprietate privată a oferit o nouă resursă mult mai simplă și eficientă de profit: distrugerea, nu dezvoltarea întreprinderii, vinderea „la fier vechi” a echipamentelor și a valorificării neproductive a terenurilor. Privatizarea a creat un sistem economic privat ușor profitabil, fără investiții, fără dificultatea reorganizării întreprinderilor. *Privatizarea cu distrugere* nu este imorală, ci este parte a filozofiei sistemului privat: maximizarea profitului și minimizarea riscurilor. Obiectivul capitalistului nu este să organizeze mai bine întreprinderea și să angajeze salariați, ci să câștige. E drept, privatizarea prin distrugere a fost mereu la limita legalității, adesea prin încălcarea acesteia și prin nerespectarea prevederilor contractuale, confuze și ușor contestabile.

Imaginea coagulată acum spre sfârșitul procesului de privatizare este: cu puține excepții, privatizarea rapidă a dus la dezmembrarea întreprinderilor privatizate, o formă de *exploatare distructivă a bogăției publice*. Reglementarea procedurală amplă a procesului de privatizare în interesul comunității s-a dovedit a fi o formă fără fond.

Politica privatizării rapide, *oricum*, a avut un efect structural asupra statului: relaxarea

controlului juridic asupra procesului de privatizare. Importanța acordată condițiilor privatizării pentru dezvoltare s-a diminuat până la dispariție, procedurile de privatizare au devenit tot mai relaxate și vulnerabile la intervenția intereselor.

Formulez o ipoteză care merită să fie supusă analizei: ***politica privatizării rapide a generat inevitabil o presiune spre politica statului mic. Explozia corupției este produsul privatizării rapide.***

Competiția pentru câștigarea privatizării a fost făcută prin forme aparent legale, ca de exemplu licitația. În fapt, obținerea privatizărilor, datorită confuziei birocratice și a controlului slab a fost făcută prin corupție. Cazurile de privatizări frauduloase au fost mereu prezente în opinia publică, justiția a fost sesizată, s-au deschis chiar și unele dosare, dar finalizarea proceselor juridice a fost o excepție. Până recent, întreaga tranziție a fost caracterizată printr-o ***toleranță*** uimitoare la actele de corupție. În procesul privatizării, realizată oricum, privatizarea și pe un leu a devenit un teren propice al consolidării unor mecanisme de transfer corupt al proprietății. ***Toleranța*** este o formă structurală de manifestare a statului mic, o modalitate de retragere din controlul privatizării și al retrocedării.

Pe fondul toleranței la ilegalități s-a dezvoltat creșterea inversă a controlului grupurilor de interes, naționale și internaționale, asupra unui stat slab și vulnerabil.

Epuizarea obiectului privatizării întreprinderilor de stat existente a deplasat interesul spre identificarea de noi oportunități de privatizare: *privatizarea exploatarei resurselor naturale*. Tentativele de privatizare a resurselor naturale au tins să se facă în aceeași formă slab controlată de către stat în interesul colectivității. Deja au apărut scandaluri referitoare la efectele distructive și de lung termen ale exploatarei private necontrolate în interes colectiv a resurselor naturale.

Retrocedarea proprietăților naționalizate: strategia retrocedării „în integrum”

Statul dispune în proprietatea sa, de o masă importantă de bogăție acumulată prin naționalizări realizate în istorie.

Procesul s-a dovedit nu așa de simplu cum se credea la început. El conținea multe incertitudini în legătură cu drepturile de proprietate, cu modul în care s-a făcut naționalizarea, cu efectele economice și sociale actuale ale retrocedării și mai ales cu complexitatea birocratică și juridică implicată de acordarea de compensări. Toate țările europene foste socialiste au retrocedat proprietățile, dar ele au încercat să controleze mai strict procesul și să limiteze efectele actuale. Procesul în România a fost dominat de politica retrocedării fără limite. În fața dificultăților legale ale retrocedărilor, România a adoptat o soluție care s-a dovedit a fi ea însăși generatoare explozivă de corupție: soluționarea cererilor de retrocedare ca acte private, soluționate în tribunal. Delegarea retrocedării tribunalelor a generat o largă varietate de soluții și a generat mecanisme patologice de corupție. Și, ceea ce este și mai grav, ele au devenit o sursă importantă de corupere a sistemului juridic.

Retrocedarea avea să reprezinte o importantă sursă de îmbogățire. Noii bogați ai retrocedării au fost mai puțin foștii proprietari, ci mai degrabă o nouă clasă de intermediari care au preluat drepturile de revendicare la prețuri mici de la presupușii foști proprietari și le-au transformat în bogății cu imensă valoare, dezvoltând un nou sistem de corupție, mai ales a sistemului juridic și a sistemului de compensare a proprietăților care nu mai puteau fi retrocedate în formă naturală.

Privatizarea și retrocedarea proprietății au fost sursa principală a generării unui complex sistem de corupție care a cuprins întregul stat.

Managementul întreprinderilor de stat în condițiile unui vacuum de control

Inevitabil, până la privatizarea totală, au funcționat multe întreprinderi proprietate de

stat. La acestea s-au adăugat întreprinderile de interes național. S-a presupus că aceste întreprinderi de stat, cu o eficiență economică scăzută în sistemul comunist, devenite actori liberi în economia de piață (legea din 1991), vor deveni semnificativ mai eficiente. În fapt, liberalizarea administrării întreprinderilor de stat nu a dus la creșterea spectaculoasă a eficienței lor, ci dimpotrivă la scăderea performanței lor economice. Eliminarea mecanismelor de control a managementului întreprinderilor a deschis câmp larg **administrării proprietății de stat în interes privat** și unei explozii a corupției. Falimentul multor întreprinderi de stat nu se datorează, așa cum se pretinde adesea, curățirii economiei de cele structural ineficiente, ci exploatării distructive a lor în interes privat. O parte importantă a noii clase a capitaliștilor s-a recrutat din rândul directorilor întreprinderilor de stat.

Managementul în interes personal a devenit o practică curentă de îmbogățire. S-a creat aici patternul viitoarei explozii a corupției și a **coaliției** manageri publici/noua clasă de capitaliști/funcționari publici superiori și politicieni. S-a constituit astfel o nouă clasă bogată.

Este de notat că în perioada comunistă, sociologii români au încercat să dezvolte tehnici de organizare socială mai eficiente a întreprinderilor de stat, prin preluarea modelelor occidentale. După Revoluție, perfecționarea conducerii întreprinderilor încă de stat nu a primit nicio atenție din partea statului. Se poate spune chiar că sociologia a fost descurajată să dezvolte asemenea programe. Controlul legalității și al performanței managementului întreprinderilor de stat a fost relaxat la un minimum.

Managementul privat al întreprinderilor de stat, lansat recent ca un panaceu al eliminării ineficienței și corupției din aceste întreprinderi, s-a dovedit rapid și el o iluzie, o ideologie justificativă a neputinței de a reforma un sistem structural corupt.

Exploatarea resurselor financiare *actuale* ale statului

Exploatarea bogăției acumulate istoric se adaugă exploatarea resurselor financiare *actuale* ale statului. Obținerea de finanțări publice a devenit o procedură de profit mult mai tentantă, în condițiile unui control scăzut. Sunt de notorietate publică cazurile de construcții publice de proastă calitate, dar cu costuri disproporționat de mari, de construcții inutile, concepute în afara oricărei strategii de priorități sau chiar de utilitate. Birocratizarea procedurilor de achiziție publică și de control s-a dovedit o formă ușor de manipulat în interesul grupurilor de putere.

O altă formă de exploatare a resurselor statului este *evaziunea fiscală*, inclusiv neplata datoriilor fiscale, tolerată sistematic.

Creșterea structurilor publice

Delegarea autorității unor structuri instituționale „semipublice” (agenții, consilii etc.), slab controlate, reprezintă o nouă formă de exploatare a resurselor publice.

Descentralizarea

Creșterea puterii autorităților publice locale, cu justificarea creșterii spiritului gospodăresc în interes local, o mai bună conectare la nevoile reale locale, a fost mai degrabă o formă de scădere a controlului social. Corupția la nivel național, mai vizibilă și mai controlabilă, s-a extins la nivel local, mai puțin controlabilă, principalii beneficiari fiind mai puțin comunitățile, ci noii „baroni locali” în coaliție cu cei naționali. S-a creat o nouă coaliție politică națională/locală pentru exploatarea împreună a resurselor publice rămase: bugetul național/local, la care se adaugă și exploatarea resurselor locale. Finanțarea autorităților publice locale a avut ca efect slăbirea atenției administrării pe priorități, dezvoltarea unei noi forme de corupție: fonduri pentru atragerea voturilor.

Descentralizarea a completat noua clasă a capitaliștilor naționali cu un segment puternic local.

Descentralizarea, pe fondul deficitului cronic de control, nu s-a dovedit nici o mai bună adecvare a cheltuielilor publice la nevoile comunităților, nici creșterea controlului comunitar și nici a eficienței, ci a corupției locale.

Măsura actualului guvern de a înlocui finanțarea autorităților publice locale cu finanțare pe programe este o corecție necesară unei descentralizări haotice și arbitrare practicate în ultimii ani.

Populația ca sursă a exploatarea neofeudale

În filozofia statului capitalist, populația este principala beneficiară a utilizării resurselor publice. Statul nu exploatează populația sau cel puțin are mecanisme de control care limitează abuzurile.

În perioada tranziției, populația a devenit o sursă importantă a exploatarea neofeudale în beneficiul noii clase bogate. Un principiu politic important al tranziției este că populația va suporta costul social al reformelor. Mai mult, ea e privită ca o masă potențial antireformă. Tranziția s-a realizat printr-un dispreț structural față de populație. În fapt, populația a suportat în tranziție costul social „inevitabil”, dar și cel „evitabil” datorat erorilor strategiei tranziției, dar și a exploatarea neofeudale în beneficiul noii clase bogate.

a. O *politică fiscală regresivă*, în defavoarea populației sărace și a clasei mijlocii, în favoarea segmentului bogat: impozitarea egală a veniturilor, creșterea impozitării indirecte, TVA. România este un caz rar de o asemenea politică fiscală regresivă. Este semnificativă lipsa completă a interesului pentru evaluarea efectelor social-economice ale unui asemenea experiment global.

b. Larga libertate acordată *monopolurilor de stat și private* de a fixa prețuri, dar și taxe, sporind profiturile în detrimentul beneficiarilor. Este paradigmatic cazul „băieților deștepți” din sistemul de energie. Se prefigurează un

nou scandal: agențiile publice care își stabilesc grile proprii de salarizare, dincolo de grila de salarizare din sistemul public.

c. Protecția consumatorului s-a dovedit a fi slab eficientă, ea însăși vulnerabilă la corupție.

d. Creșterea irațională a birocrăției îl face mai dependent pe cetățean de cei care controlează sistemul public.

La exploatarea trecutului și prezentului se adaugă și exploatarea viitorului

Angajarea într-o îndatorare masivă a statului, fără o justificare clară, dar evident în profitul clasei bogate, este un nou mecanism de exploatare și a generațiilor viitoare. Tranziția a produs nu numai o economie structural deformată și cronic ineficientă, dar și o țară masiv îndatorată. După un deceniu crud de rambursare forțată a împrumuturilor pentru programul ceaușist, dar făcute pentru o sperată dezvoltare industrială rapidă, intrăm într-o nouă perioadă de sărăcire pentru rambursarea unor împrumuturi care nu sunt justificate nici măcar de megalomanismul unei industrializări iraționale sau unui presupus interes colectiv. Generațiile viitoare vor achita costul ineficienței și corupției tranziției.

Atacul împotriva statului social

Governarea declarată de „dreapta” a declanșat un atac fără precedent împotriva funcțiilor sociale ale statului pe motiv că ele ar fi rămășițe ale unei mentalități comuniste sau măsuri populiste. Rezultatul: micșorarea drastică a cheltuielilor publice de interes social, subfinanțarea învățământului și sănătății, inclusiv politica de privatizare a serviciilor de sănătate și de învățământ. Programul de privatizare a asigurărilor sociale prin mecanismul statului pot fi plasate în aceeași perspectivă: punerea în dificultate a Pilonului I de pensii prin introducerea Pilonului II, critica căreia este descurajată ideologic. Deplasarea asigurărilor sociale în responsabilitatea strictă a indivizilor și administrarea lor în sistem privat eliberează bugetul pentru creșterea sectorului profitabil exercitat cu un control minim.

Compresia statului social este o modalitate de eliberare a unor resurse bugetare pentru a fi utilizate în zonele mai ușor exploatabile în interes privat. Rezultatul este împingerea majorității populației în subdezvoltare, privată de serviciile sociale fundamentale.

Politica statului mic nu a fost caracteristică doar guvernărilor/partidelor de dreapta. Ea a fost caracteristică și guvernărilor social-democrate care, chiar când au luat unele măsuri prosociale, au făcut-o cu o jenă profundă. S-a acceptat prea ușor etichetarea tuturor măsurilor prosociale ca fiind „populiste”.

Întreaga filozofie a tranziției pare a fi fost dominată de o orientare antisocială, marea masă a populației fiind considerată ca un potențial factor antireformă, ea trebuind să fie disciplinată pentru a accepta să suporte costul social al tranziției. Ar fi greu de explicat de ce Occidentul, cazul României este clar, a avut constant o rezervă funciară de a susține partidele social-democrate, favorizând acuzația că ele ar fi „comuniste”, și au susținut cu toată inima partidele de dreapta. Nimeni nu a putut oferi o explicație credibilă suportului acordat lui Bănescu de către Occident, împins până dincolo de orice politețe elementară în relațiile dintre state.

Concluzie: Neofeudalismul este un cost plătit pentru politica privatizării rapide.

Asigurarea legalității a intrat în competiție cu programul privatizării rapide. Controlul legalității a tins să fie considerat a fi mai degrabă o frână în procesul privatizării rapide. În perioada tranziției, corupția nu este un act deviant strict individual, ci principalul instrument al constituirii noii clase bogate. Ceea ce este desemnat prin termenul lax de corupție, în procesul tranziției, se referă la varietatea de forme ale exploatării resurselor statului de către grupurile de interese care infiltrază mecanismele publice. Statul, subordonat grupurilor neofeudale, reprezintă totodată un instrument de exploatare suplimentară a populației în favoarea acelorași grupuri.

Toleranța la corupție. Până în 2014 s-a acumulat o mulțime de dosare juridice în legătură cu privatizarea (multe dintre ele depășite ca valabilitate), de retrocedări și de utilizare frauduloasă a programelor cu finanțare publică. Deși public se știa că există multe cazuri de corupție, sistemul juridic le-a ținut într-o așteptare greu de explicat. Puținele cazuri aduse în atenția tribunalelor par a fi fost mai mult motivate politic. Pasivitatea sistemului juridic pe mai mult de două decenii este un fapt clar, care ar putea fi ușor ilustrat prin statistici.

Instituțiile externe au dat și ele dovadă de mare indiferență față de corupție. Banca Mondială, de exemplu, era foarte atentă în urmărirea neîndeplinirii planului de privatizare; dar doar marginal, dacă a existat vreunul, la cazurile de privatizare ineficientă economic și ilegalitate.

Toleranța la corupție nu se putea realiza fără participarea justiției. Corupția sistemului juridic a fost un efect inevitabil al toleranței structurale față de ilegalitățile implicate în transferul rapid al bogăției publice în proprietate privată.

Nu putem să nu concludem: statul în tranziție a devenit terenul competiției/conjugării a trei tendințe structurale: modelul statului capitalist occidental, modelul neofeudal și statul vasal. Rezultatul confruntării acestor tendințe a ajuns la un compromis: **statul mic**.

Un obiectiv social al tranziției: crearea noii clase capitaliste și o nouă clasă politică

Clasa noilor capitaliști

Un obiectiv al strategiei tranziției a fost crearea practic din nimic a unei clase de noi capitaliști. Marile bogății s-au format în societățile în tranziție ca produs al privatizării și retrocedării, nu dintr-o creștere treptată a economiei productive și a acumulării de capital.

Cei care au profitat de privatizare nu au fost capitaliștii din secolul al XVIII-lea, zgârciți și orientați spre acumularea de capital printr-o muncă câinească. Marile bogății nu s-au constituit timp de generații, ci în câțiva ani,

peste noapte. Nu prin acumulare treptată, ci prin „mari lovituri”. Noua clasă de capitaliști provenea mai puțin din sfera producției propriuzise, ci din speculații cu statul. Corupția a fost mecanismul cel mai eficace de constituire a marilor bogății. Competența vitală a ei nu era de a organiza procesul economic, ci de a identifica și fructifica oportunitățile de câștig în relațiile cu statul. Noii îmbogățiți fără efort, peste noapte, nu aveau motivarea și competența „muncii” încrâncenate a capitalistului clasic, ci competența în nerespectarea legilor.

Teoria lui Marx a capitalismului se funda pe analiza mecanismului exploatării directe a muncitorului de către capitalistul angajator. Statul capitalist avea în această relație doar rolul de mediator. Modelul lui Marx, produs de capitalismul secolului al XIX-lea, este puțin relevant pentru societățile în tranziție. Plasându-ne în aceeași paradigmă, în tranziție exploatarea directă este înlocuită într-o măsură importantă cu formele indirecte de exploatarea statului și a populației prin intermediul statului, în profitul *noii clase neofeudale*. Priviți din această perspectivă, cei 25 de ani ai tranziției prezintă succesiunea mecanismelor de exploatare a bogăției publice. Epuizarea unor mecanisme a generat presiunea de a identifica noi resurse și noi mecanisme de exploatare a bogăției publice.

Câștigul ușor, inevitabil, nu a acordat importanță acumulării de capital productiv, ci investiții speculative, inclusiv în dezvoltarea rețelelor de corupție. Privatizarea nu a creat un solid capital național. Statisticile actuale indică faptul că întreprinderile economice importante au capital nu național, ci străin (Stănescu, 2014).

Privatizarea a generat nu creștere economică, ci creștere a consumului ostentativ. Profitul ușor dobândit este orientat mai puțin spre investiții, cum se întâmpla în primele faze ale formării capitalismului, ci spre *consum ostentativ*. Noii îmbogățiți au fost mai puțin capitaliști în sensul clasic al cuvântului, ci bogați risipitori în sensul feudalismului clasic.

Toleranța la privatizarea „oricum” a fost inevitabil însoțită și de toleranța la îmbogățirea „oricum”. Deși există o lege a controlului

bogațiilor care nu pot fi justificate, asemenea cazuri, în întreaga tranziție, pot fi numărate pe degete. Efectul pervers al îmbogățirii rapide a fost *creșterea vulnerabilității*, nu numai morale, dar și legale a modului în care s-au produs noile bogații.

La clasa capitaliștilor s-au adăugat *capitaliștii de stat*: managerii întreprinderilor de stat. Ei nu dețin în proprietate capital, dar obțin administrarea capitalului de stat, beneficiind de o largă libertate. Capitaliștii de stat utilizează poziția lor pentru a dobândi proprietate din exploatarea capitalului de stat și, în plus, dețin informații și poziții cheie în procesul de privatizare. Capitaliștii de stat nu au protestat la distrugerea rapidă a economiei de stat pentru că ei au profitat de aceasta și rapid s-au integrat în clasa capitaliștilor.

Privatizarea și retrocedarea au sărăcit statul, iar populația nu a avut nici un beneficiu, dar a suportat costul social al acestui transfer de proprietate.

Noua clasă politică¹⁵

Noii oameni politici au intrat în sistemul politic cu o poziție economică fragilă. Ca toți ceilalți cetățeni, ei erau relativ săraci, lipsiți de o bogăție semnificativă. Ca toți ceilalți funcționari publici, și ei sunt salariați. Deși cu salarii ceva mai mari, veniturile lor sunt modeste în raport cu marile profituri obținute din procesul privatizării și din afacerile cu statul. În plus, dacă pierd pozițiile politice, ei se confruntă cu riscul de a trebui să caute alte locuri de muncă salariale, posibil cu venituri mai mici, și, de ce nu, să treacă chiar în șomaj. În final, actualii oameni politici vor deveni pensionarii de mâine cu pensii mai mult decât modeste.

În sistemul capitalist clasic, mulți lideri politici se recrutează dintre capitaliștii din lumea economiei reale. Și chiar dacă mizează doar pe salariile din sistemul public, acestea oferă o viață confortabilă. Politica salarială de la începutul tranziției până în prezent nu a îmbunătățit oamenilor politici poziția economică. Salariile miniștrilor și a celor care ocupă poziții importante în sistemul public sunt

modeste, care nu puteau să ducă la acumularea unei bogății semnificative. Din poziții politice importante, legal, oamenii politici nu pleacă mai bogați. Ca toți ceilalți membri ai comunității, și oamenii politici pot deveni capitaliști, înființând întreprinderi private, dar evitând afacerile cu statul, care sunt cele mai profitabile.

Pe de altă parte însă, oamenii politici, prin poziția lor, se confruntă cu o explozie a oportunităților de îmbogățire pe căi la marginea legii sau chiar dincolo de aceasta. Ei s-au trezit peste noapte deținători ai unei mari puteri de a controla transferul către alții a bogăției publice și a resurselor bugetare. Poziția oamenilor politici este, în tranziție, extrem de vulnerabilă, pândiți de o mulțime de tentații, în condițiile în care controlul statului este minimal.

Paradoxul poziției politice în tranziție este că, deși dețin puterea de a controla resursele enorme ale bogăției publice, spre deosebire de noua clasă de capitaliști în constituire, accesul lor la aceste resurse este restricționat. Statul mic și tolerant a făcut și mai tentante oportunitățile de îmbogățire dincolo de lege. Corupția trebuie considerată ca un efect structural inevitabil al fragilității economice a politicianilor.

Formularea lui Iliescu „*sărac, dar cinstit*” nu o interpretez doar ca un program moral personal. Cred că era și o constatare „sociologică” îngrijorătoare a situației vulnerabile a omului politic. Visul moral că omul intră sărac în politică, se mulțumește cu venituri relativ modeste, dar transferă la alții bogăția publică, și iese din politică tot sărac, sociologic este nerealist. Nu toți, dar cei mai mulți oameni politici au devenit bogați. În contextul tranziției, clasa politică nu a rămas săracă, dar cinstită, ci bogată și acum suntem șocați de mulțimea persoanelor politice importante acuzate de corupție, cu riscul de a petrece ani buni în închisoare.

Moral și legal, orice act de încălcare a legii este rezultatul unei opțiuni libere și deci implică responsabilitatea autorului. Sociologic, probabilitatea acestor acte este determinată însă de contextul social.

Problema fundamentală a tranziției este *accesul la resursele publice*. Împreună cu noii

capitaliști, cu funcționarii publici superiori și managerii întreprinderilor de stat, oamenii politici tind să formeze o coaliție social-economică și politică, controlând pârghiile de putere ale statului, deasupra „societății civile”. În această coaliție sunt atrase și persoane din sistemele controlului statului: justiție, poliție, securitate. Coaliția politică a puterii are un caracter difuz, din ea nefăcând parte obligatoriu toți membrii grupurilor menționate. Sunt desigur oameni politici, funcționari superiori, manageri de întreprinderi, judecători care, credincioși valorilor profesiei, nu aderă la comunitatea informală de interese în exploatarea ilegală a resurselor publice.

Critica superficială a tranziției tinde să atribuie clasei politice responsabilitatea a tot ce se întâmplă „rău” în această perioadă. Eticheta de corupție este forma de atribuire nu structurală, ci moral-individuală a responsabilității tranziției. Se invocă curent ca o soluție la actualul sistem corupt *reforma clasei politice*. Dacă se înțelege înlocuirea oamenilor politici actuali cu noi oameni politici, desigur poate produce o anumită „curățire”. Soluția nu stă însă în iluzoria reformare a clasei politice, ci în schimbări de strategie de finalizare a tranziției.

Criza finală a tranziției/criza statului neofeudal

La criza economică și socială a tranziției se adaugă și o accentuare a crizei statului neofeudal. Ajuns la vârfuri greu de imaginat, statul neofeudal a devenit un blocaj al funcționării țării; populația, sărăcită, suportă tot mai greu sistemul și, inevitabil, se va revolta într-o formă sau alta. Criza statului neofeudal a luat forma exploziei în conștiința publică a *corupției*. Și Occidentul devine, cu multă întârziere, îngrijorat de haosul corupției care creează probleme și funcționării UE și investitorilor străini.

Predicția făcută la începutul anului 2012 (Zamfir, 2013) de iminența declanșării crizei concepției tranziției pare a fi confirmată de actualele evenimente. Dar lupta împotriva

corupției riscă să fie utilizată mai mult pentru a masca criza mai profundă a întregului proces de tranziție, plasând întreaga responsabilitate asupra unor indivizi.

Am depășit deja tranziția sau mai avem ceva de făcut pentru finalizarea ei?

Acum 25 de ani eram entuziaști să intrăm în tranziție. Acum, așteptăm să ieșim odată din ea. Devine legitim să ne întrebăm: *când se va termina tranziția?*

Răspunsul la întrebare ar putea avea în vedere *realizarea obiectivelor tranziției*. Dar devine tot mai neclar care sunt obiectivele tranziției și cât de corect au fost ele formulate.

Un prieten din Republica Moldova, când l-am întrebat ce cred moldovenii despre finalizarea tranziției, a formulat un criteriu care la început m-a șocat: *tranziția se va termina când nimic nu va mai fi de furat*.

Dacă facem abstracție de formularea morală negativă, am putea fi de acord asupra sensului: *privatizarea totală*, un transfer complet din proprietatea publică în proprietatea privată. Cu legalitatea e însă o problemă. Factorii politici au presupus mereu că privatizarea a fost realizată legal. Opinia publică a avut o altă părere: legalitatea a fost manipulată și foarte adesea încălcată. Acum, după 25 de ani, au explodat marile cazuri de privatizare ilegală, de corupție. Acum, estimarea publică că privatizarea a fost în mare măsură un furt, nu numai moral, dar și legal, pare a fi confirmată. Ceea ce surprinde este o altă fațetă a corupției/ilegalității care a caracterizat privatizarea: *toleranța* instituțiilor publice față de amploarea ilegalităților. Cum explicăm acest *fapt social*? **Prioritatea absolută a fost privatizarea rapidă, „făcută oricum, dar să se facă”**. Mulți, inclusiv factorii politici au înțeles prin „oricum”, chiar „pe un leu” și din punctul de vedere al legalității. ***Dacă acordăm prea multă atenție legalității ei, riscul este de a întârzia privatizarea.***

Concluzia mea este că tranziția, așa cum a fost concepută, aflată în faza finalizării sale, nu oferă o bază solidă pentru dezvoltare social-

economică, ci un punct prost de pornire. Deci ce este de făcut?

În 2012, România era pe marginea unei profunde crize. Iată programul președintelui de atunci expus la o întâlnire la vârf în Germania (10 noiembrie 2011): 2012 este anul mării privatizări. Înțelegem deci că e cazul, în fine, să scăpăm *oricum* de această proprietate publică ticăloasă care ne împiedică să progresăm. Cu prilejul vizitei aproape lunare în România a reprezentantului FMI acesta a făcut, în consens cu președintele Băsescu, o declarație uluitoare: sectorul economic public atârână ca o piatră de moară de piciorul economiei românești, care de altfel, se presupune, aceasta este foarte sprintară.

Ce mai avem de privatizat? În primul rând *zonele de monopol de interes public*, sistemul energetic și mai ales *resursele naturale ale țării*. Mai rămân de privatizat și serviciile sociale fundamentale, *sistemul de sănătate*, destul de avansat; *securitatea individuală*, dar și *securitatea socială* (celebrul pilon II al pensiilor a fost introdus clar pentru a împinge în criză Pilonul I care este public); *educația* este la începutul privatizării. Programul politic al „statului cât mai mic” este un program de privatizare a funcțiilor statului.

Este momentul să ne întrebăm: **privatizarea completă** ar asigura o dezvoltare rapidă a țării sau ar împinge și mai adânc România în criză? Privatizarea, așa cum a fost făcută, ne-a aruncat deja într-o stare de *societate capitalistă subdezvoltată*. E cazul să o continuăm în aceeași formă?

Note

¹ Acest studiu reia, într-un nou context social, Raportul nr. 5 *O analiză critică a tranziției II. Către ce ne îndreptăm?* finalizat în ianuarie 2012. Patru concluzii avea Raportul: 1. Problema României nu este finalizarea tranziției, ci ieșirea dintr-o tranziție prost concepută. 2. Criza României este doar superficial considerată a fi o criză indusă de criza financiară mondială, ci o criză a procesului tranziției românești. 3. Elementul cheie al crizei României este un stat slab: se lansează conceptul de *stat neofeudal*.

Privatizarea completă a devenit marea dogmă a tranziției. În fapt, eu o suspectez că e o iluzie autojustificativă. Justificăm ineficiența economiei actuale privatizată prin faptul că ar mai exista câteva sectoare economice publice.

Rezultatul până acum al tranziției este nu o țară aflată într-un stadiu avansat de a deveni o țară prosperă de tip occidental, ci o țară sărăcită, o economie distrusă, un sistem politic și instituțional corupt și ineficient, un învățământ și un sistem sanitar supuse unui atac continuu distrugător, cu resurse de dezvoltare sever împuținate.

Finalizarea completă a privatizării ar putea fi considerată o altă țintă falsă care ne împiedică să explorăm problemele grave cu care ne confruntăm și să identificăm soluțiile ieșirii din criză.

Tranziția intră într-o criză profundă înainte de a-și fi atins integral obiectivele sale.

Problema fundamentală a României actuale ar trebui reformulată *nu este că avem prea puțină tranziție, făcută prea încet sau o tranziție încă neterminată, ci o tranziție prost concepută. Riscul nostru actual este că vom termina în curând această tranziție și, cu siguranță, vom fi o societate de lumea a treia, la marginea Europei; va fi deci mult mai rău dacă am continua această tranziție. Noua șansă istorică este să adoptăm o altă strategie de a ieși din criza produsă de tranziție.*

4. Statul neofeudal conține în sine un mecanism de autoamplificare ce va duce inevitabil la o criză a sa. Previțiunea s-a confirmat. Acum, în ianuarie-februarie 2015, criza statului neofeudal a explodat în forma sa cea mai vizibilă: **corupția**.

² *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, Tudorel Postolache, coord., mai 1990, p. 12.

³ Idem, p. 12.

⁴ Datele utilizate aici sunt extrase din Baza de date a ICCV despre Calitatea Vieții, prezentate în Mărginean și Precupețu (coord.), 2010.

⁵ Idem.

⁶ Ibid., p. 54.

⁷ Date preluate din Stănescu, 2014, pp. 187, 193, 200, 202, 208.

⁸ De văzut și Stanciu și Mihăilescu, 2011.

⁹ Stănescu, 2014.

¹⁰ *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, Tudorel Postolache, coord., mai 1990, p. 9.

¹¹ Pp. 11-12.

¹² P. 11.

¹³ De când am pus punct acestui studiu, în discuțiile publice au fost identificate și alte surse de „corupție”, de exploatare a statului și, prin intermediul acestuia, a

populației. Discuțiile publice actuale confirmă punct cu punct modelul propus în ianuarie 2012 al *statului neofeudal*.

¹⁴ *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, Tudorel Postolache, coord., mai 1990, p. 13.

¹⁵ O hartă de o culoare impresionantă a vieții politice românești este oferită de Vasile Sebastian Dâncu, *Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la Generația Facebook*, Editura Școala Ardeleană, Cluj, 2015. Găsim aici analize ale noilor forme de exprimare politică, în afara sistemului politic clasic.

Bibliografie

Dâncu, V. S. (2015) *Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la Generația Facebook*. Cluj: Școala Ardeleană.

Olah, Gh. (2013) *De ce nu este România o țară dezvoltată?*. Cluj-Napoca: Eikon.

Mărginean, I. și Precupețu, I. (coordonatori) (2010) *Calitatea vieții în România 2010*. București: ICCV.

Mărginean, I. și Precupețu, I. (coordonatori) (2011) *Paradigma calității vieții*. București: Academiei Române.

Pasti, V. (2006) *Noul capitalism românesc*. București: Polirom.

Postolache, T. (coord.) (1990) *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*.

Stanciu, M. și Mihăilescu, A. (2011) *Raportul social al ICCV. Starea sărăciei în România în context european*. București: ICCV.

Stănescu, I. (2014) *Puterea politică în România. De la comunism la noul capitalism*. București: Prouniversitaria.

Zamfir, C. (2004) *O analiză-critică a tranziției. România încotro?*. București: Polirom.

Zamfir, C., Stănescu, I. și Ilie, S. (coordonatori) (2010) *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: Opțiuni pentru România*. Nr. 1. București: ICCV.

Zamfir, C. (coord.) (2011) *România: răspunsuri la criză*. București: ICCV.

Zamfir, C. (2013) O analiză critică a tranziției II. România în ianuarie 2012 – Către ce ne îndreptăm?, *Sociologie Românească*, XI, 2, 3-27.